

vjere u vlastitim redovima. U odlomku o novom čovjeku (3,9–11) participe aorista *apekdysamenoí, endysamenoí* G. s pravom prevodi indikativom a ne imperativom, kako to čine neki ezgegeti. Tekst aludira na kršni događaj i odnosi se prvenstveno na pojedine vjernike koji doživotno trebaju nastojati da postanu što sličniji Kristu. „Pojam čovjeka kao odraza slike (Bild des Bildes) upadno je srodan s Filonom za kojega je božanski Logos prvi pravi čovjek te je prema njegovoj slici bio stvoren empirijski čovjek“ (str. 188–189).

U posebnoj parenezi G. posvećuje veliku pažnju odnosima u kršćanskom braku i obitelji (3,18–4,1) te činjenici da autor Kol za ljubav upotrebljava grčki izraz *agape* a ne *eros*. Što se tiče pojma podložnosti žene mužu, djece roditeljima i robova gospodarima, oni su preuzeti iz ondašnjih društvenih i etičkih načela e prožeti kršćanskim „biti u Gospodinu“. Nastanak novozavjetnih propisa o kućnom redu G. svodi na „potrebu da se kršćanskim učiteljima dadne u ruke parenetska građa pomoću koje će moći pobijati pre naglašenu jednakost koja izlazi iz djelovanja Duha“ (str. 215). Zato bi Haustafeln bile antientuzijastički i „antirevolucionarni“ parenetski tekstovi.

U osobnim vijestima (4,7–18) nema najave osobnog Pavlova dolaska (kao u Flm) niti Apostolovih planova. U tome G. vidi znak da je Kol deuteropavlovski, ali nadahnuti i kanonski novozavjetni spis.

Uz komentare Kol koje su na njemačkom priredili E. Lohse (*Die Briefe an die Kolosser und an Philemon*, Göttingen 1968) i E. Schweizer (*Der Brief an die Kolosser*, Neukirchen 1976) Gniliin komentar predstavlja pravu ezgegetsku novost u njemačkom jezičnom području. Autor se trudio da odabiranjem problema iz povijesti istraživanja Kol pokaže što je ova poslanica značila prvim povijesnim čitaocima u okviru novozavjetne zajednice, ali i što ona znači današnjim kršćanima. Gnili-ka ezgegetira iz situacije svoje uključenosti u Crkvu.

Mato ZOVKIĆ

HENRI CAZELLES I SURADNICI, UVOD V SVETO PISMO STARE ZVEZE. Preveli Jože Faganel, Janko Jeromen, Vera Lamut, Franc Milavec, dr Jože Smej, Marko Urbanija i Janz Zupet pod vodstvom dr Jožeta Krašovca, Celje 1979.

Ovaj *Uvod* je djelo jedanaest francuskih biblijskih stručnjaka za Sveto pismo SZ. Sloven-

ski prevodjoci su uzeli u obzir novo prerađeno izdanje tog Uvoda iz godine 1974 (prvo izdanje se pojavilo 1957. godine). Ono slijedi najnovije zaključke biblijskog istraživanja. Pokazuje suvremeno stanje biblijskih znanosti.

Uvod ima šest dijelova i osam uvodnih brojeva. U uvodnim brojevima obrađuje povijesni okvir Svetoga pisma (Kanaan prije Izraela, zauzimanje Kanaana, izraelska monarhija, Asirija i Babilonija, perzijsko carstvo, Grčka i Rimsko carstvo). U I. dijelu razrađuje Petoknjžje odnosno Pentateuh (literarni vidik, kritika Petoknjžja, Petoknjžje i arheologija, novi pogledi literarne kritike, knjževni oblici Petoknjžja i teološki sadržaj). U II. dijelu obrađuje knjige ranih proroka (Jošua, Suci, Samuelove knjige i Knjige Kraljeva). U III. dijelu obrađuje kasnije proročke knjige (općenito o prorocima, proroci 8. stoljeća, proroci 7. st., proroci u doba izgnanstava i proroci u doba perzijske vladavine). U IV. dijelu obrađuje pisma ili hagiografe (Psalmi, mudroslovna knjževnost, Ruta, Jadikovke, Estera, Daniel, Ezra, Nehemija i Ljetopisi). U VI. i zadnjem dijelu obrađuje deuterokanonske knjige (Baruh, Tobija, Judita, Makabejci, Mudrost, Sirah, Dopune Esterinoj knjizi i knjizi Danielovoj). U pri- log ovom udžbeniku za uvod u bibliju SZ govori već činjenica da su na njoj radili najbolji biblijski stručnjaci Francuske. Dugo vremena, sve od 1957, ova je knjiga u svijetu smatrana najboljim uvodom u Bibliju SZ. Tako dobar prijem doživio je kod čitalaca ovaj *Uvod* upravo zato što su bibličari poštivali napredak biblijskih znanosti, što su na znanstven a opet svima pristupačan način znali pripočiti rezultate svojeg višegodišnjeg istraživanja na području biblijske znanosti. Tako ovaj *Uvod* pruža čitatelju izvrstan uvid u Stari zavjet. On je napisan prije svega za svakog koji ljubi Sveto pismo; taj će u njemu naći rješenje svih poteškoća koje je dosad imao s Biblijom. Dakako, *Uvod* je napisan najviše kao udžbenik za studente teologije, za svećenike i katehete koji se dnevno ophode s Biblijom u svojem radu s ljudima. U *Uvodu* će svatko naći sve temeljne informacije o povijesnom okviru staroga svijeta, o knjževnim i govornim vrstama i karakteristikama, o značajkama pojedinih biblijskih knjiga i o njihovu teološkom sadržaju. Čitajući taj *Uvod* – ili još bolje – studirajući ga, postajemo sve otvoreniji za nova saznanja o Bibliji, jer riječ o Bogu i čovjeku nije nikad dovršena. Glavni izdavač *Uvoda* H. Cazelles veli u Predgovoru da knjigu moramo prihvatiti kao sredstvo, instrument za osobni rad sa Svetim pismom.

Slovenski je prijevod izvrstan, jezik tečan i lagan. Knjiga će stoga dobro doći i svakom studentu, svećeniku, katehetu iz Hrvatske. Uz

malo pažnje i strpljivosti moći će razumjeti slovenski jezik *Uvoda*. Stoga ga toplo preporučamo.

Adalbert REBIĆ

W. RADER: THE CHURCH AND RACIAL HOSTILITY. A HISTORY OF INTERPRETATION OF PHESIANS 2:11-22, Tübingen, J. C. B. Mohr 1978, str. 273

Ova knjiga je doktorska dizertacija priređena za sveučilište u Baselu pod vodstvom O. Cullmanna. Obraduje povijest tumačenja Ef 2,11-22 sa stajališta odnosa među pripadnicima različitih rasa, osobito bijelaca i crnaca u Americi. Autor je pošao od Cullmannove teze da se Heilsgeschichte (koju on preriče kao *redemptive history*) treba odražavati na kršćanskoj etici. Knjiga je objavljena u nizu Beiträge zur Geschichte der biblischen Exegese, a pokušava sagledati koliko su komentatori i propovjednici u Ef vidjeli smjernice za odnose između Crkve i židovstva te između različitih rasa i socijalnih grupa u *svoje vrijeme*.

Od komentatora prvih triju stoljeća R. prepričava ili navodi misli Ignacija Antiohijskog, Herme, Justina, Ireneja, Hipolita, Tertulijana, Klementa Aleksandrijskog, Origena i Ciprijana. Ovi su se oci borili protiv gnostika koji su tvrdili da Isus nije pravi čovjek te da se novozavjetna zajednica nikako ne nastavlja na starozavjetnu. Justin je vidio vrijednost kršćanstva u tome što može ujediniti različito i oprečno, iako ne citira Ef 2. Irenej je smatrao da teolozi trebaju istražiti značenje Pavlove nauke o poganima kao sugrađanima svetih i ukućanima Božjim. Za Klementa je „novi čovjek“ Crkva, za Origena pak jedinstvo viših bića i čovjeka. Ciprijan u borbi za jedinstvo Crkve nije znao koristiti Ef.

U slijedećem razdoblju broj Židova u Crkvi spao je skoro na nulu i tekst je tumačen samo sa stajališta unutarcrkvenih odnosa. Najutjecajniji je bio Ivan Križostom koji Grke smatra prvom nacijom te odatle pokrštene pogane glavnima u Crkvi. „Pregrada razvojnica“ nisu imu Židovi i pagani prije dolaska Kristova nego otklonjene prepreke između krštenih Židova i krštenih pogana. On također ističe diskontinuitet između Izraela i Crkve. Augustin se nadahnjivao Ef 2 u raspravama s donatistima koje je nazivao braćom i onda

kad odbijaju prihvatiti puno kršćansko ime i mir koji je donio Krist. Manihejcima je predbacio da sami sebe isključuju iz Crkve kad odbacuju SZ i Židove.

U srednjem vijeku među teolozima Zapadne Crkve nema zanimanja za odnose prema Židovima pri komentiranju Ef 2. Za Tomu Akvinskog „pregrada razvojnica“ je Zakon koji traži djela. Toma povezuje Ef 2 s Rim 3,27 te 1 Iv 4,15.

S reformacijom počinje nov pristup Pavlu a time i Ef 2. Španjolski Isusovac A. Salmeron, tumačeći Ef 2 tvrdi da vjernici ne smiju mrziti druge nacije, makar one i ne bile katoličke, jer „tko prezire drugi narod ili rasu, nezreo je i još nije odbacio starog čovjeka“ (str. 68). On je izričito osudio katoličku diskriminaciju prema Židovima i muhamedancima. Kao i u doba patristike, katolički komentatori gledaju Ef 2,11-22 u svjetlu povezanosti krštenih Židova i krštenih pogana u Crkvi, ali i u svjetlu otklonjenog neprijateljstva između Boga i ljudi.

Reformatori su se s bijesom okomili na katoličko tumačenje Ef 2,20 gdje su apostoli i proroci nazvani temeljem Crkve a Krist ugao-nim kamenom. Napadali su katoličko poimanje jedinstva Crkve koje je za protestante prvenstveno unutarnje jedinstvo vjere, a ne vanjske organizacije. Ipak se ni protestanti nisu u svemu slagali pri tumačenju Ef 2. Problem je koji zakon je Krist dokinuo u kojem tijelu (Ef 2,14-15). Prema Lutheru Židove i pagane dijelila je oholost Židova zbog ispunjavanja Zakona. Krist je to otklonio posla-viši Duha koji u vjernicima ispunjava njegov zakon. Luther papu i njegove sljedbenike izjednačuje sa Židovima u vrijeme Pavla (str. 79). Zwingli uči da je Krist dokinuo samo obredni zakonik. Protestant Martin Bucer (1491-1551) smatra pravim Židovima one koji prihvate kršćanstvo, a onima koji to odbijaju savjetuje da odsele iz gradova s kršćanskim življem jer svojim obdržavanjem Zakona izazivaju hostilnost kod kršćana i dovo-de u pogibelj vjeru jednostavnih (85).

U sedamnaestom stoljeću komentari Ef 2 nastavljaju se kretati na liniji čisto unutarnjeg ili svakako i vanjskog jedinstva Crkve. Grotius je u ovom stoljeću skrenuo pažnju na filološko značenje grčkog teksta, a Cappellus iznio mišljenje da je „pregrada razvojnica“ hramski zid koji je dijelio svetinju nad svetinjama od poganjskog svijeta. Komentare osamnaestog stoljeća R. svrstava u dvije grupe: „pijetisti“ i „racionalisti“. Objе grupe tumače Ef 2 u smislu pomirenosti s Bogom s time da pijetisti više traže duhovnu pomoć za život pojedinog kršćanina, a racionalisti ili prosvjetitelji moralnu snagu za cijeli narod.